

Sebestyén Árpád: Szülőföld és nyelvi hagyomány. Válogatás Sebestyén Árpád írásaiból. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 88. szám. Debrecen, 2009. 279 lap

1. Valószínűleg sokan vagyunk, akik szeretjük a december közepe körüli időszakot, hiszen akkortájt valahogy az év vége előtti ünnepek kiváltotta örömteli várakozás hangulatában telnek napjaink. Mindezt apró, kisebb-nagyobb, máskor talán szürkének tűnő hétköznapi események is képesek kiváltani, ha észrevesszük őket. Ettől lehetnek még szebbek az ünnepekre készülődés és a várakozás napjai.

Jómagam is – legutóbb 2009-ben – így voltam ezzel, amikor december közepén szinte karácsonyi ajándékként értékes küldeményt kaptam a debreceni egyetem rokon tanszékéről: Sebestyén Árpád legújabb könyvét, a *Szülőföld és nyelvi hagyomány* című kötetét, amelyet 80. születésnapjára állítottak össze és jelentettek meg kollégái. Régi szokásom szerint, ahogy időm engedte, rögtön végiglapoztam, és vártam a lehetőségre, hogy tüzetesen is elolvashassam. Már akkor elhatároztam, hogy – részben a szerző iránti elismerés és tisztelet, részben a kiadványban található írások tartalma, értékei miatt – ismertetést készítek róla.

2. A szerkesztői előszóban, amelyet Hoffmann István írt, tömör összefoglalást talál az olvasó arról a szerteágazó oktatói és kutatói tevékenységről, amelyet Sebestyén Árpád a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén fejtett ki. Ezt megelőzően pedig (a 40 éves kora előtti időszakban) korántsem könnyű, sok időt és energiát igénylő feladatokat vállalt magára: fonetikai laboratóriumot alapított, majd létrehozta és eredményesen vezette az Általános Nyelvészeti Tanszékét is. Rátermettsége, sokoldalúsága nemcsak oktatás- és kutatásszervezői tevékenységében mutatkozott meg, hanem jó néhány tantárgyra és több szakterületre kiterjedő oktató-kutató munkájában is. És ami ebben kezdetben esetleg hátrányt jelentett számára, az idővel előnnyé változott, és napjainkban már ritkaságszámba megy: a nyelvészeti oktatás és kutatás különböző területein egyaránt ott-honosan mozgó, igen képzett, országsszerte ismert és elismert szakember lett. Hogy könyveinek, tanulmányainak, cikkeinek témakörei milyen sokrétűek, azt jól mutatja tudományos és publicisztikai munkásságának azon összeállítása, amelyet a 70. születésnapjára megjelent köszöntő kötet tartalmaz, és amely 436 tételt foglal magában (vö. Magyar Nyelvjárások XXXVII. Debrecen, 1999, 17–40). Ez a publikációs jegyzék az azóta eltelt tíz évben további értékes, magas színvonalú írásokkal gyarapodott. Volt tehát miből válogatnia a *Szülőföld és nyelvi hagyomány* című kötet szerkesztőjének.

Sebestyén Árpád életpályájának alakulásában szülőfaluja, a Szatmár megyei Gacsály nyelvjárásának és népéletének, hagyományainak alapos ismerete fontos szerepet játszott. Tehetsége, szorgalma, helytállása segítette hozzá ahhoz, hogy fokról fokra sikeresen haladjon előre tanulmányában, majd abban is, hogy a debreceni egyetemre kerülve szép eredményeket érjen el oktató-kutató munkájában is. Egyetemi hallgatóként nagy hatással volt rá az akkoriban Debrecenben tevékeny-

kedő Bárczi Géza, akitől sokat tanult, és aki az oktatásban és kutatásban egyaránt jó irányban formálta, alakította szemléletét. Azt a szerepet, amelyet a felnevelő szülőfalu és hozzá való ragaszkodása, majd a debreceni egyetem nyelvészközössége kutatómunkája témaköreinek kiválasztásában betöltött, Hoffmann István – igen pontosan és találóan – a következőképpen fogalmazta meg: „Ebben az egyetemi légkörben Sebestyén Árpád hamar felismerte, hogy nagy kincs birtokában érkezett Debrecenbe: szülőföldjének, a szatmári Gacsálynak a nyelve számos megoldandó feladatot, szinte egész életre szóló munkát adott számára. Azt, hogy milyen értékes ez a nyelvi anyag, az ugyan-csak Szatmárból elszármazott korábbi jeles debreceni professzor, Csűry Bálint munkái és a tanszéken máig élő szellemisége is világosan jelezte neki. Bármivel is foglalkozott később Sebestyén Árpád, ez a szűkebb értelemben vett anyanyelvi örökség minden munkájában felsejlik, hol mint a nyelvi adatok kiapadhatatlan forrása, hol mint a nyelvész szakember nyelvi intuíciójának vagy éppen előadói, tanulmányírói stílusának a sziklaszilárd alapja” (5).

3. A kötetben közzétett cikkek, tanulmányok nagyrészt a földrajzi nevek és a nyelvjárások kutatásának témakörébe tartoznak. Írásainak tárgya általában is, az ittenieké pedig különösen – egyébként érthető okokból – nemegyszer a szűkebb páttriájához kapcsolódik. Ez olykor maga a szülőfalu, ezt példázza *A népi kendermunka Gacsályból* című munkája (23–58), amellyel a Csűry-iskola műfajteremtő újítását, a tárgykör-monográfiát követte, és valósította meg olyan eredményesen, hogy ez a dolgozata több kutató számára is mintául szolgált. Más esetekben pedig írásainak tárgya egy nagyobb tájegység (főképpen a Szamoshát) valamely nyelvjárásai sajátosságának a vizsgálata, amelyre *A -féle toldalék használatának és jelentéskéjlődésének kérdéséhez* című tanulmányát (59–78), illetőleg a *Gondolatok a szamosháti nyelvjárás változásáról* című cikkét említhetem példának (141–58). A Sebestyén Árpád dolgozataiból készült válogatás és az ezek alapján választott *Szülőföld és nyelvi hagyomány* kötet cím is pontosan, találóan fejezi ki a szerző írásainak egyik fő motívumát, a felnevelő szülőfaluhoz és közelebbi-távolabbi környékéhez, Szatmár vidékéhez való ragaszkodást, amely sok-sok gyermek- és fiatalkori élményből, az életpályát is meghatározó ismeretanyagból táplálkozik, és tudományos munkásságában is megmutatkozik. Ezáltal a szerző sokat vissza tudott adni szülőföldjének, kutatási eredményeivel pedig egyszersmind a magyar nyelvtudományt is gazdagítani tudta. Aligha véletlen, hogy ez a két szakterület (a helynévgyűjtés és -kutatás, valamint a dialektológia) napjaink idősebb nyelvésznevezéke jó néhány képviselőjének a munkásságában fontos helyet foglal el.

4. A kiadványt a *Földrajzi nevek Gacsályból* című dolgozat nyitja (7–22), amely szülőfaluja helyneveiből készült munkájának rövidített változata, és amely 1955-ben látott napvilágot Debrecenben. Ez a tanulmány több szempontból is igen értékes. A szerző ugyanis nemcsak teljességre törekvő élőnyelvi gyűjtést végzett, hanem – mint írja: követve a Csűry-féle hagyományt – emellett a község 162 szócikket magában foglaló névanyagát okleveles adatokkal is kiegészítette. Dolgozatának értékét anyaggazdagságán, részletességén kívül még az is nagymértékben növeli, hogy az egyes helynevekhez népi közléseket, névelletani szempontból is fontos észrevételeket fűz, és – ami korántsem könnyű – eredetükre, keletkezésükre is magyarázatot ad. Természetesen *Gacsály* nevének etimológiájával is foglalkozott, és ebben – Melich János véleményével szemben – Kniezsa István magyarázatát fogadja el, kiegészítve azt újabb adatokkal és meggyőző érveléssel is. Nemcsak maga a tanulmány mintaszerű és követésre érdemes mindmáig, hanem ezenkívül – több mint fél évszázad távlatából – megjelenésének időpontja is igen szerencsés volt. A földrajzi nevek gyűjtésének, kutatásának korábbi, egy-két évtizedig tartó lendülete ugyanis az 1940-es évek végén megtört, az ilyen irányú és csupán egy-két kutató által végzett tudományos tevékenység az 1950-es években népszerűtlen lett, és ebben csak a 60-as évek közepétől következett be kedvező változás. Hogy Sebestyén Árpád mindezt már akkor jól érzékelt, és a gyűjtőkre, kutatókra váró feladatokat is világo-

san látta, azt jól mutatják a dolgozatát záró sorai: „Sajnos, úgy látszik, hogy az utóbbi években aláhanyagolt az a lendület, amely a földrajzinév-kutatást a negyvenes években úgy felemelte. A MNy. körének egészséges és fontos kezdeményezése, melynek eredményeképpen egész sor tüzetes tanulmány született, mintha erejét veszítette volna. Újabb tudományos irodalmunkban az efféle kutatás koránt sincs a fontosságát és értékét megillető helyen. Pedig a mezőgazdaság átformálása által előidézett változások sok hasznos anyagtól fosztják meg a földrajzinév-gyűjtőt, másrészt viszont módot adnak az új, mai névadási módozatok megfigyelésére. Szükséges lenne tehát a minél szélesebb körű gyűjtőmunka, és természetesen a következtetések levonása is, hiszen ebből egy egész sor tudományág nyerne tápanyagot és felfrissülést” (22).

Hogy Sebestyén Árpád milyen elmélyült érdeklődéssel, milyen nagy hozzáértéssel kutatta a földrajzi nevek legkülönbözőbb témaköreit, részterületeit, azt meggyőzően mutatják a kötetbe került, különféle tárgyú névtani munkái. Az ide sorolható cikkei, tanulmányai beszédesen igazolják, hogy szerzőjük otthonosan mozog a helynévvizsgálat általános, elvi-elméleti vonatkozású témáiban, hiszen a korábbi eredményekhez újabb, figyelembe veendő adalékokkal, megközelítési móddal is hozzá tud járulni. Erről győzhet meg bennünket *A tulajdonnevek jelentésanához* című dolgozata, amely természetesen a tulajdonnevek többi csoportját is vizsgálati körébe vonja, és amelyben erőteljesen megnyilvánul általános nyelvészeti képzettsége, az elméleti kérdések iránti fogékonysága, vonzódása is (191–7).

A helynevek különféle tárgykörében más írásai is születettek. Így például saját, helyszínen szerzett tapasztalatait is felhasználva gyűjtésmódszertani problematikát tárgyal az *Egy s más a dűlőnévanyagról* (159–62) és az *Új utak a földrajzinév-gyűjtésben* (181–9) cikkeiben. A *Földrajzi neveink helyesírásához* című dolgozata pedig – különösen az oktatás követelményeit és általában a nagyközönség mindennapi helyesírási gondjait, problémáit is szem előtt tartva – foglalkozik a helynevekkel (215–28).

Végül a helynevek gyűjtésével, feldolgozásával kapcsolatban *A Csengeri járás földrajzi neveinek összegyűjtéséről* című cikkét említtem meg, amely 1975-ben a *Csengeri Krónikában* jelent meg, és örvendetes módon a válogatott tanulmányok kötetében is (163–9). Dolgozatában Sebestyén Árpád áttekintést adott arról a nagy jelentőségű kezdeményezésről, amely a helynevek gyűjtését és publikálását tűzte ki célul, és amely 1964-ben Zalából indult el, majd – helyenként megyei, másutt járási szervezésben és kiadásban gondolkodva – sokfelé (így pl. Szabolcs-Szatmárban is) hamarosan követésre is talált. A volt Csengeri járásban, szűkebb hazájában Sebestyén Árpád 1974-ben a földrajzi gyűjtésének és ellenőrzésének egy részét elvégezte. Mivel a munkálatok Szabolcs-Szatmár más járásaiban elakadtak, ezen írásának fontos figyelemfelhívó, mozgósító szerepe volt a folytatásra. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének jó néhány oktatója köszönetet és minden elismerést megérdemel azért, hogy végül is őt, szakmailag igen értékes kiadványban Szabolcs-Szatmár megye földrajzi nevei napvilágot láttak. Az ötödik kötet Kálnási Árpád és Sebestyén Árpád közös munkájaként 1993-ban jelent meg. Helynévköteteikkel a debreceni nyelvészokollégák – természetesen másokkal (pl. a földrajzi nevek gyűjtésében, közzétételében és megjelenésében közreműködő szakemberekkel, önkéntes munkatársakkal és a publikálást támogatókkal) együtt – példát mutattak az összefogásra, amelyre napjainkban is nagy szükség lenne, mivel a helynevek gyűjtése és megjelentetése immár több mint egy évtizede országszerte megtorpant, nagyon visszaesett.

5. A tanulmánykötet többi írásának tárgya jórészt a nyelvjáráskutatás körébe sorolható. Ezek közül kettő, mégpedig *A tájnyelv mint stílus eszköz Móricz Zsigmond műveiben* (103–32) és a *Rózsa Sándor a „tájszólás kátyújában”* című tanulmánya (133–40) a dialektológia, a stilisztika és részben az irodalomtörténet határmezsgyéjén mozog, ezért mindenkor nagyobb olvasói réteg érdeklődésére tarthat számot. A szegedi egyetemen több évtized óta nyelvjárást is oktatta, Móricz és a nyelv-

járások kapcsolatát részletesen vizsgáló Sebestyén-tanulmány nálam mindig kötelező olvasmányként szerepelt, és mindenkor azt tapasztaltam, hogy a hallgatók szívesen, érdeklődéssel olvasták. Megítélésen szerint ehhez az írásához hasonlóan – a közvélemény nyelvjárásokról alkotott felfogásának pozitív irányban történő formálásában – fontos szerepet kaphatna a másik tanulmány is, amelyben Sebestyén Árpád a Rózsa Sándorról szóló Móricz-regény filmváltozatához fűzött vélekedésekkel kapcsolatban fogalmaz meg megszívlelendő, figyelemre méltó gondolatokat. Kiváló írónkat – érthető okokból – nagyon elszomorította, hogy a regény első kötetének megjelenése után (már 1941-ben) éles hangú bírálatok érték, hiszen – amint Sebestyén Árpád kifejti – Móricz „Népryelvi fordulatait, tájszólásosságát modorosságnak, alacsonyrendűségnek minősítették, következetlenségeit szinte kéjjel olvasták fejére. »Író a tájszólás kátyújában« – hirdette egyik kritikusanak cikkcíme. A nyelvi naturalizmus vádjával már jóval korábban is elmarasztalták Móriczot, s az egyik legfájóbb sebe volt egész életében, mert legfőbb törekvésének, az emberábrázolás belső, lélektani hitelességének elmarasztalását, meg nem értését érezte benne” (133).

A többi, már említett nyelvjárási tárgyú cikke mellett a *Hajdúszoboszló nyelvjárásának jellemzése* című, a kötetet záró tanulmányát (229–77) különösen értékesnek tartom, és – az egyes tájszólások különböző hang-, alak- és mondattani jelenségeinek az utóbbi időben országszerte bekövetkezett változásait figyelembe véve – követésre érdemes leírástípusnak tekintem, olyan nyelvjárás-leírásnak, amely a bemutatott tájnyelvi sajátosságok kellően részletes jellemzése és példaanyaga révén mintául szolgálhat a dialektológiai kutatások számára.

Összegzőképpen Sebestyén Árpád *Szülőföld és nyelvi hagyomány* című kötetéről azt állapíthatom meg, hogy megjelenésével a magyar nyelvtudomány újabb, igen értékes könyvvel gazdagodott. A kiadványba került cikkek, tanulmányok kiválasztása jó, egy írást, amely valószínűleg valamilyen objektív okból maradt ki, mégis nagyon hiányolok belőle. Ez pedig *A szociolingvisztika elemei Csúry Bálint népryelvkutató iskolájában* című tanulmány, amely a Magyar Nyelvjárások XXVIII–XXIX. kötetében (1990-ben) látott napvilágot. Sebestyén Árpád ezen írása hiánypótló, amely tudománytörténeti vonatkozású, új eredményei révén az oktatásban és a kutatásban egyaránt alapvetően fontos munka. Szerzője ugyanis olyan ismeretanyagot, adalékokat tett közzé, amelyek meggyőzően mutatják, hogy a néhány évtized óta nálunk is teret nyert szociolingvisztikának Magyarországon is jelentős előzményei voltak, melyeket a hazai kutatók figyelmen kívül hagytak.

6. A hagyományok teremtésének, megőrzésének és továbbörökítésének a kisebb-nagyobb közösségek és a hozzájuk tartozó egyének életében mindig fontos szerepe volt. Erre is nagyon jó példa és minta Sebestyén Árpád életútja, tudományos pályája, amely a szülőfaluhoz, a szűkebb pátriához való ragaszkodás mellett a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke régi múltra visszatekintő tradícióinak megőrzését, folytatását egyaránt jelentette és jelenti még napjainkban is. Ennek ékes bizonyítéka, hogy a debreceni magyar nyelvészek tudományos vizsgálódásaik irányában, témaköreiben a nagy elődök nyomdokain haladnak, és kutatási eredményeiknek különböző kiadványsorozatokban való publikálását napjainkban is sikeresen folytatják. Ezeknek számát gyarapítja Sebestyén Árpád legújabb kötete, amelynek megjelentetéséért tanszéki kollégáit is dicséret és elismerés illeti.

Szabó József
SZTE BTK
Magyar Nyelvészeti Tanszék